

Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim'in Askerî Alandaki Kararlarının İstanbul'da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri

Oya Şenyurt*

Öz

18. yüzyılın sonları, Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten sultanların karşı karşıya kaldığı dinamik bir askerî ve siyasi süreç tanımlamaktadır. III. Selim döneminde siyasi sebeplerle askerî alanda hızlı değişimler gerçekleştirilmiştir. Değişimler, imparatorluğun başkenti İstanbul'un hem savunulmasına özen gösterilmesini sağlamış hem de savunma üssü konumuna yerleşmesini gerektirmiştir. Kent mekânı sıklıkla askerî amaçlara hizmet etmiştir. Bu durum, III. Selim döneminde İstanbul'da askerî kent kimliğinin baskın olduğunu düşündürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun savunulması için yürürlüğe konan askerî reformlar; kışla, baruthane, tersane, tophane, kale, tabya, gibi binaların inşasına yol açmıştır. Bununla birlikte, sivil mimariye ait bazı yapıların konumlandığı alanlar, aynı zamanda askerî araç gereçlerin deneyimleme alanı olarak kullanılmıştır. Bu alanlar, askerî harekât ve savunma noktasına dönüştürülmüştür. Bu bakış açısıyla, makalede, 18. yüzyılın sonlarında İstanbul'un askerî kimliği arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

III. Selim dönemi, kışlalar, Boğaz kaleleri, askerî mimari, kent mekânının kullanımı, inşaat ortamı, askerî mimarlıkla ilgili kararlar

* Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi – Kocaeli/Türkiye
oyas026@gmail.com

Giriş

18. yüzyıl İstanbul'una ait sahil sarayları, zengin konakları ve eğlence mekânları üzerine yapılan pek çok değerlendirme, araştırmacılar için kenti sivil mimari üzerinden tanımlayan genel bir pencere açmıştır. Sultanların kararlarına göre, değişken ve çok yönlü biçimlenen bir kent tasviri yerine, 18. yüzyılı bir bütün olarak ele alan araştırmalar; kente dair genel tanımlamaları, eğlence kültürünün hâkim olduğu mesire alanları ile sultan ve yakın çevresine ait konaklardaki eğlencelerin mekânla kurduğu ilişkiler üzerinden yapar. Kağıthane ve Boğaziçi'nin zihnimizde oluşan 18. yüzyıl İstanbul'unun kent kurgusu içindeki yeri sabitlenmiştir. Bu yer, sultan saraylarının ve mesire alanlarının olduğu bir nokta tarifler. Aynı zamanda, Boğaz'ın güzelliklerinin uzun anlatımını içeren kaynaklarda kentin bu noktasının tam anlamıyla bir imparatorluk tören sahnesine dönüştüğü ifade edilir (Hamadeh 2010: 88). Boğaz'ın doğal güzellikleri ve her iki yakasındaki sahillerin seyirlik niteliğinin (Artan 1993: 283), kenti tanımlayan araştırmalarda sürekli ön planda tutulması, Boğaz'ın aynı zamanda başka bir kent mekânı tanımı yaratabileceği hakkında düşünmeyi güçleştirir. 'Boğaziçi Devri' olarak söz edilen ve III. Selim ile başladığı kabul edilen dönem, sultanın sanatçı bir ruha sahip olması ve eğlenceyi sevmesi ile ilişkilendirilmiştir. İkamet edeceği mekânın seçiminde ise bu hissiyatın Boğaziçi'ni seçmesine sebep olduğu öne sürülmüştür. Oysaki Boğaziçi 18. yüzyılda, askerî bir alan da tanımlamaktadır.

III. Selim'in aynı zamanda askerî eğitime eğilimi olan, askerî alandaki gelişimleri yakından takip eden ve imparatorluğun savunulmasında gerekli her türlü askerî önlemi almaya çalışan bir kişilik olmasının eğlence kültürünün dışında, kentte başka etkiler yaratabileceği hakkında düşünce geliştirilmemiştir. III. Selim dönemine ait askerî yapıların tek tek adları sayılmasına rağmen (Cezar 1971: 24), kentteki saraylar, köşkler ve mesire alanları ile kurdukları ilişkiye de dikkat çekilmemiştir. Bu açıdan bakıldığında, içeriğinde 'sahilsaray' inşaatları ve eğlence kültürünün yarattığı mesire alanları olan 18. yüzyılın geneline ait İstanbul kent kurgularına karşılık, kentin başka yüzleri, 18. yüzyıl İstanbul'una dair tek taraflı bakış açısının kırılması için araştırılmaya değer görünmektedir. Gerek III. Selim gerekse o dönemdeki İstanbullular için Boğaz'ın doğal güzelliklerinin, seyri hoş bir görsel şölen yarattığına kuşku yoktur. Ancak bu dönemde,

Boğaz'ın kentin başka semtleriyle ilişkili askeri öneme sahip bir bölge olduğu da unutulmamalıdır. Reşad Ekrem Koçu'nun da ifade ettiği gibi, bugün askeri önemi kalmamış olan Boğaz'ın eski kale ve 'tabyaları'¹, 18. yüzyılda, Karadeniz'deki Rus tehdidi nedeniyle, savunulması ve korunması üzerinde önemle durulan yerlerdir (Koçu 1961: 2850). Dolayısıyla, kentin diğer yüzü, III. Selim'in askeri mimarlık alanındaki değişimleri gerektiren kararlarının yansıtıcısıdır ve İstanbul için bir başka kent tasviri yapmak adına yeni bir pencerenin açılmasını gerektirir.

18. yüzyılın sonlarında gerek Avrupadaki fıkırsel değişimler, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ülkeleri ile yaşadığı siyasi sorunların ortasında tahta geçen III. Selim'in, askeri alanda yenilik yapma adına aldığı kararlarının kent mekânının dönüştürülmesinde ve yapıların inşasının yürütülmesindeki etkileri önemlidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde III. Selim dönemine ait çok sayıda 'Hatt-ı Hümayûn' [padişahların herhangi bir iş için yazdıkları yazılar] bulunmaktadır. Bu makalede, söz konusu Hatt-ı Hümayûnlardan askeri ve siyasi sebeplerle kent mekânının kullanımına yönelik önemli kararları içerenler tasnif edilerek, İstanbul'un askeri mimarisinin biçimlenmesindeki izleri sürülecektir. III. Selim'in Hatt-ı Hümayûnlarındaki kararlardan bazıları doğrudan askeri talim alanı olarak kent mekânının kullanımına yöneliktir. Bu kararlar, kent mekânının askeri amaçlarla deneyimlenmesini ve bazen de dönüştürülmesini gerektirir. Askeri araç gereç üreten binalar, asker yetiştiren kışlalar ve savunma amaçlı yapıların inşa ve tamir işleri hakkında da önemli kararlara ulaşılmıştır. Bu durum, III. Selim'in tahtta olduğu zamanda gerçekleştirilen saray ya da kasır gibi sivil mimarlık örnekleri dışında, askeri mimarinin yönetimi altında bulunan bir kent dokusu tanımlamayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 'Hatt-ı Hümayûn' tasnifi içinden, ağırlıklı olarak III. Selim'in İstanbul'da inşa edilmesini planladığı askeri alana hizmet eden yapıların mimarileri veya konumlanmaları hakkındaki kararları derlenmiştir. Bir hükümdar olarak III. Selim'in askeri kararlarının kentteki yerleşimi biçimlendirmedeki etkilerini makalede ele almak ve sultan için kentin askeri öneminin göz önünde tutulduğuna dikkat çekmek amaçlanmaktadır. İstanbul, imparatorluğun savunulmasında askeri araç gereçlerin denendiği bir merkez olarak kullanılmıştır. Siyasi ve askeri kararların alınarak savunma mekanizmalarının geliştirildiği İstanbul'da,

kente ait mekânların farklı amaçlarla kullanılabilirdiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. III. Selim'in askerî ve siyasi kararları doğrultusunda; kent merkezi kabul edilen tarihî yarımada dışındaki kent mekânının kullanımı, seçimi, kent içinde konumlanan yapıların inşalarına ait fikirlerini içeren Hatt-ı Hümayûnlar tespit edilerek, makalede değerlendirilmiştir. 18. yüzyıl İstanbul'unu sivil mimarlık, eğlence kültürü ve mesire yerlerinin dışında tanımlanabilir kılmak ve kent tarihine katkı sağlayacağı düşünülen farklı bir bakış açısı geliştirerek incelemek amaçlanmıştır.

Öncelikle, III. Selim'in tahtta kaldığı dönem boyunca [7 Nisan 1789-29 Mayıs 1807], kararları doğrultusunda askerî yapıların kentteki konumları ve dağılımlarının Harita 1 yardımıyla genel çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. III. Selim'in askerî alandaki yeni uygulamalarının İstanbul'daki izlerini bulabilmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu döneme ait yazılmış çok sayıda 'Hatt-ı Hümayûn' içinde belirli tarih aralıklarında yoğunlaşan uygulamalar; makalenin odak noktasını oluşturmuştur. III. Selim'in askerî alandaki yenileşme kararlarının uygulanmaya konduğu 1792-1798 tarih aralığı bu açıdan önem kazanmaktadır. İstanbul'da askerî yapıların ve savunma düzenlerinin kurulması, kalelerin tahkim edilmesi, askerî araç gereçleri üreten fabrikaların üretim teknolojilerinin yenileştirilmesi; 1792-1798 yılları arasında, diğer bir deyişle Rusya ile yapılan Yaş Antlaşması'ndan, 1798 yılında Fransa'nın Mısır'a saldırmasına kadar geçen dönemdeki barış ortamında hayat bulmuştur. Bilindiği gibi, III. Selim tahta çıktığı ilk günden itibaren amcası I. Abdülhamid zamanında (1774-1789) başlayan iki cepheli Avusturya ve Rus Savaşları sürmekteydi (Afyoncu 2010: 73). Bu iki devletle yapılan savaşlar sonucunda, 4 Ağustos 1791 yılında Avusturya ile Zıştovi Antlaşması, 10 Ocak 1792 yılında ise Rusya ile Yaş Antlaşması imzalandı². 1792 yılından sonraki dönem, III. Selim'in askerî alandaki yenilikleri yapabilmeleri için zemin hazırlamıştır. Bu yenilikleri içeren ve 'Nizâm-ı Cedîd'³ başlığı altında toplanan 72 maddelik ayrıntılı bir program hazırlanmıştır. Programın ana maddelerini; Yeniçerilerden oluşan orduya dokunulmaksızın, Avrupa usulünde yeni bir ordu kurulması (Nizâm-ı Cedîd askerî), savaş tekniğine ait gelişimlerin takibi ve harp gereçlerinin üretiminin modernleştirilmesi oluşturmaktadır (Karal 1970: 63-64). Dolayısıyla, 'Nizâm-ı Cedîd' programının içeriğinin uygulanma sürecini içeren 1792-1798 tarihleri arasındaki bazı atılımların mimari sonuçları, inşa süreçleri, kent içindeki yayılımları, kentin

çeperlerinde bulunan kalelerin güçlendirilmesi hakkındaki kararların arka plan incelemesi önem kazanmaktadır.

1. III. SELİM'İN ASKERÎ DÜZENLEMELERE DAİR BAZI KARARLARININ KENTTEKİ İZLERİ

10 Ocak 1792 yılında Yaş Barışı'nı izleyen yıllarda arka arkaya birçok askerî ferman çıkarılmıştır. Bu fermanlar, eski askerî kurumlardaki hatalı uygulamaları vurgulamaktadır (Shaw 2008: 149). Yaş Antlaşması'nın imzalandığı 1792 senesi ile Napolyon'un Mısır'a saldırdığı 1798 senesine kadar geçen dönem, Avrupa ile barış sürecini tanımlar. Bu vesileyle, III. Selim, şehzadelik zamanından beri Osmanlı Devleti'nde yapılmasını hayal ettiği düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bilindiği gibi, bu düzenlemelerin ağırlık merkezini askerî alandaki yenilikler teşkil etmiştir (Eren 1964: 27). Topçuluktaki gelişmeler ve Tersane'deki işleyiş III. Selim'in yakından ilgilendiği konulardır⁴. 1792 Eylül ayından itibaren, Humbaracı Ocağı'nın düzenlenmesi için emirler verdiği görülür. Haliç'in kuzey kıyısındaki Hasköy ve Sütlüce'de yeni kışlalar, ahırlar ve cephanelikler inşa edilmiştir.

Eski ordudan ayrı bir örgüt olarak kurulması planlanan Nizâm-ı Cedid'den önce, askerlik sisteminin zayıf yönleri tartışılmıştır. Eski ordu düzeninde talim zamanları ve asker üzerine hükmeden komuta tabakası sorun yaratmaktaydı. Ordu ile devlet eş değer görülmesine rağmen, Yeniçeri Ocağı'nın kendi subaylarını seçmelerinden kaynaklanan hükümet ve yüksek komuta arasında büyük bir boşluk vardı. Yeni orduda devletle olan kopukluğun ortadan kalkması gerekmektedir (Berkes 2002: 93-94). Devlet ve ordu arasındaki ilişkinin zayıflığı, yönetimin kaygılanmasına sebep olmaktaysa da bu kaygının dikkat çekmemesine özen gösterilmekteydi. 1792 Nisan ayında İstanbul'un merkezine göre tecrit edilmiş bir noktada yer alan ve daha önceleri sürat topçularının eğitilmesi için kullanılmış olan Levent Çiftliği, hoşnutsuzluk yaratmaması için halktan ve eski birliklerden uzak bir yerde Nizâm-ı Cedid ordusunun talim alanı olarak seçilmiştir. Sultan ve danışmanları kamuoyunun hazır hale geldiğini tespit ettikleri 1794 yılında askerî örgütlenmeyi oluşturan resmi düzenlemeleri ilan etmişlerdi (Shaw 2008: 164,170, 174). Dolayısıyla, yeni ordunun kurulma süreci sessiz sedasız işlerken, kent içinde konumlanması için gözlerden uzak bir nokta olan Levent Çiftliği uygun bulunmuştu. Levent Çiftliği'ndeki kışla tamamlanana kadar askerler ve subaylar kent içinde çadır ve barakaları ile

bir geçiş döneminin yeni aktörleri olarak görünmüşlerdi. Bununla birlikte, İstanbul sokaklarında dolaşan işsiz gençler ile önemli Anadolu âyanlarının özel askerleri arasından çok sayıda asker ocağa kaydedilmiştir (Shaw 2008: 175). Bu durum, kent sokaklarında dolaşan işsiz, genç, kentli nüfus ile Anadolu kökenli bir grubun yeni askerî mekânda konumlandırılmasını ve yeni bir yaşam deneyimini gerektirmiş olmalıdır.

III. Selim'in askerî alanda yaptığı atılımların izlerini, 'Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'daki 'orta'larında da [bölük] bulmak mümkündür. Anadolu'da Ankara, Bolu, Kırşehir, Kayseri, Kastamonu, Kütahya, Amasya, Sivas, Aydın, Çankırı, Çorum, Aksaray, Mentеше, Seydişehir, Niğde, Hamid, İçel, Karaman Süvari ortası III. Selim döneminde kurulmuştur (Çataltepe 1997: 186). Levent Çiftliği ve Üsküdar'daki Selimiye Kışlası Anadolu'dan gelen askerlerin talim gördükleri ve kışladıkları alanlar olarak taşradaki askerî eğitimin kontrolünü sağlamaları açısından önemlidir (BOA., C.AS., Dosya no: 96, Gömlek no:4397).

III. Selim askerî yapılarıdaki işleyişi ve çalışmalarını kontrol etmek için bu yapıları köşklerine yakın alanlarda konumlandırma eğilimindeydi. Bu sebeple, III. Selim, Beşiktaş'a özel bir ilgi göstermiş, oluşturmaya çalıştığı Nizâm-ı Cedîd'in askerî birliklerinin hem eğitimini izlemek, hem de atış yapmak ve gezmek amacıyla sık sık Beşiktaş'a ve Levent Çiftliği'ne gelir olmuştur (Akbayar 1998: 20). Benzer bir yaklaşım biçimini inşa ettireceği Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun'un [Kara Mühendishanesi]⁵ yerini tespit ederken de göstermiştir. III. Selim aslında bu okulu Sadabat'taki yazlık sarayının yakınında, Kâğıthane'de inşa ettirmeyi düşünmüştü. Böylece, kendisi de derslere ve tatbikatlara katılabilecek, neler yapıldığını görebilecekti. Okulun kışlalardan ve talimgâhlardan uzağa inşa edilmesinin zorlukları göz önünde bulundurularak bu fikirden vazgeçildi. Bununla birlikte, III. Selim, ikâmet ettiği köşklerini, askerî araç gereçleri deneme alanı olarak kullanırmış ve bundan başka, askerî alana hizmet etmesi için okul olarak kullanılmasına da izin vermiştir. Tahta çıktığı yıl, Eyüp Bahariye'deki yazlık köşkü, Enderun ağalarının yetenekli olanları ile eğitimi yarım kalmış olan eski öğrenciler için Mühendishâne-i Sultanî adı verilen okula dönüştürmüştür⁶.

Barut yapımı için inşa edilen baruthaneler de askerî alana hizmet eden diğer yapılarıdır. 1797 yılından itibaren hammadde ve nihai ürünlerin

depolanmasında kullanılan Bakırköy'deki eski baruthanenin dışında, III. Selim zamanında inşa edilen büyük barut fabrikası; Küçük Çekmece Gölü'nün ve Kemberburgaz mağaralarının yakınındaki köyün hemen kuzeyindeki Azatlı'da konumlandırılmıştır. Kent içinde bu alanın seçilmesinde; yerleşim yerlerini tehlikeye düşürmeyecek bir yer arayışı ve enerjisinden yararlanmak üzere ırmaklara yakınlık ile malzeme ve ürünlerin kolay taşınması için Marmara Denizi'ne kolay ulaşılma fikri rol oynamıştır (Shaw 2008: 192-193). Şehremini'nde bulunan baruthanenin 1697 yılında çıkan yangın sebebiyle yanması ve etrafındaki dört mahallenin de patlamayla yıkılması sebebiyle edinilen tecrübe, yerleşim yerlerini tehlikeye düşürmeyecek bir yer seçimini gündeme getirmiş olmalıdır (Uzunçarşılı 1988: 579). III. Selim iktidarından sonra, 1808 yılına ait bir belge, seçilen bölgeden pek de memnun olunmadığını gösterir. Azadlı Baruthanesi'nin deniz kenarında konumlanmamasının ecza ve barutların naklinde, odun kesilmesi ve kömürün temininde sorun yarattığına dikkat çekilmektedir⁷ (BOA., C.AS., Dosya no:391, Gömlek no:16156).

III. Selim saltanatında olduğu dönemde, Tophane'de daha önce var olan Topçu Kışlalarını yıktırarak yerlerine yeni Topçu ve Top Arabacıları Kışlalarını yaptırmıştı. Bu yapı, Tophane ile Salıpazarı arasında sahilde yer almaktaydı. 'Humbaracı'⁸ ve 'Lağımçı'⁹ Kışlaları, Haliç kıyısında Hasköy'de inşa edilmiştir. Bunlar gibi, Taksim Topçu Kışlası [belgelerde Taksim veya Beyoğlu Topçu Kışlası olarak iki farklı biçimde geçer] ve Üsküdar'daki Büyük Kavak Sarayı arsasına inşa edilen Selimiye Kışlası (Kuban 2007: 554-555) gibi yapılar buldukları semtlerde askerî alan oluştururlar.

III. Selim döneminde yoğun biçimde devam eden İstanbul ve Anadolu'da çeşitli kentlerde kışla yapım işleri kentsel mekânla ilgili olarak sultanın kışla çevresindeki yerleşimlere ve arazilere dair yeni kararlar almasını da gerektirmekteydi. III. Selim vezire hitaben yazdığı bir Hatt-ı Hümayûn'da, buyruklardaki tüm şartların uygulanması için gayret ve dikkat gösterilmesini, tersine uygulamalar yapmadan işlere devam edilmesini emretmekteydi. Tophane'de olan kışlaların askere yeterli olmaması nedeniyle, Taksim civarında inşa edilen kışlanın sağ ve sol tarafı ile ön kısmı birkaç gayrimüslime [belgede kefere olarak geçmektedir] vakıf tarafından arsa olarak satılmış ve bina inşa edilmeye devam edilmişti. Oysa, ateş talimi için bu alanın genişlemesi gerektiği ve asker talimine de; ya alan ayrılması ya da

hane ve dükkan gibi bina inşasına ruhsat verilmemesi seçeneklerinin birinin seçilmesi için irâd-ı cedîd¹⁰ defterdarının tavrı [önerge] bulunmaktaydı. Genelde, 18. yüzyıl boyunca yayınlanan fermanlarda İstanbul'a göçenler yüzünden kentin harap olduğu sıkça dile getirilmişti (Özkaya 2008: 169). 18. yüzyılın başında savaşlar, Yeniçerilerin tahribatı ve vergi memurlarının baskısı nedeniyle köydeki halk şehirlere göç etmiştir. M. Aktepe'ye göre, 18. yüzyılın ilk yarısında engellenemeyen bu göç hareketleri, yüzyılın sonlarında İstanbul'da dolandırıcılar, tahrikçiler ve müfsidlerin çoğalmasına neden olmuştur (Aktepe 1958: 3, 28-29). III. Selim ise, defterdarın sunduğu önerileri değerlendirerek, kışla yakınındaki yerlerin tümünün devlet tarafından ele geçirilmesi yönünde karar vermiştir. İstanbul'da nüfusun gittikçe artması ekmek ve yaşamak için gerekli olan ihtiyaçların da sağlanmasını gerektireceğinden, bundan böyle boş aralarda hiç kimseye bina yaptırmaya izni verilmemesi, han ve bekar odalarının men edilmesi hususunda III. Mustafa zamanında (1757-1774) oluşturulan 'nizamlar'ın [kuralların] gözden geçirilmesi ve yeni kurallar hazırlanması için defterdarla görüşmüştür. Ferman üzerine bu hususları içeren kararların kayıtları çıkarılarak, defterdar, kethüda bey ve reis efendi tarafından gerekli tartışmalar ve görüşmeler yapılmıştır. III. Selim, nüfus fazlalığını, fiyatların yüksekliğini, bekârların gecelerini han ve odalarda geçirmelerini sakıncalı görmektedir. Sultana göre, bu gibi durumların denetlenmemesi nedeniyle ortam başıboş bırakılmıştır. Bu denetimsizliğin, İstanbul'da yaşantıyı düzenleyen bazı eski kuralların iyice çözümlenip dağılmasına yol açtığı düşünülmüştür. Belgede, 'eski nizamlar' olarak geçen ifadenin, III. Mustafa ve daha önceki sultanların tahtta olduğu dönemlerdeki kent yaşamını düzenleyen kurallar için kullanıldığı tahmin edilmektedir. Eski kurallara yeni kararlar eklenerek, tümünün yeniden tartışılması ve karşılaştırılması uygun görülmüştür (BOA., HAT., Dosya no:253, Gömlek no:14409). Kışla yapımları ile gündeme gelen kentteki yaşama dair kurallar ve kışla çevrelerinin askerî amaçlarla saklı tutulması amacıyla alınacak yeni kararlar sonucunda, III. Selim Mühendishane ve Topçu Kışlası inşaatları hakkında defterdar-ı şikk-ı sâni ve sâlis efendilerden sürekli bilgi almıştır¹¹ (BOA., HAT., Dosya no:110, Gömlek no:4399).

Kışlaların çoğu ilk yapıldıkları arsa sınırlarıyla kalmayarak etraflarındaki arsaların kimi zaman satın alınması kimi zaman da kiralanmasıyla geniş alanlara sahip olmuşlardır. 1797-1806 yılları arasında Humbaracılar Kışlası'nın bulunduğu araziye çoğu vakıf malı olan arsalar eklenerek

genişletilmiştir¹². Dolayısıyla, kışlalar kent içinde bir nokta tarif etmenin ötesinde, talim alanları ile birlikte bir bölge tarif etmekteydiler. Bununla birlikte, talim alanları askerlerin bağlı bulunduğu kışla ile sınırlı değildi, yazlık ve kışlık talimlerin yapıldığı bazı alanlar da bulunmaktaydı. Sözelimi, kış mevsiminin gelmesiyle topçuların Kağıthane'de ve Taksim'de talimlerini bırakıp Tophane'de talim yapmaları uygun görülmüştür (3 Ca 1211/4.11.1796, BOA., HAT., Dosya no: 207, Gömlek no: 10974). 1800 yılına ait bir başka belge ise, Topçu neferatının [askerinin] her hafta Tophane Meydanı'nda, Beyoğlu'nda ve Sadabat'da top atış talimi yaptıklarını yazmaktadır (BOA., C.AS., Dosya no:76, Gömlek no:3552). Görüldüğü gibi, top atış talimleri kentin çeşitli noktalarında gerçekleştirilmekteydi. Rumeli Kavağı Hisarı'nda da, sultanın huzurunda, top atış talimleri yapılmıştır (29 Z 1207/7.8.1793, BOA., C.AS., Dosya no:109, Gömlek no:4914). Hasköy'deki Tophane'de dökülen topların denenmesi İstanbul'da Karaağaç [Sütlüce'ye yakın bir semt] adı verilen yerde yapılmaktaydı (29 R 1205/5.1.1791, BOA., C.AS., Dosya no:226, Gömlek no:9609). Daha geç dönemlerde, Karaağaç mevki Humbaracı ve Lağımçı Ocağı'nın talim yeri olarak da kullanılmıştır (19 M 1219/30.4.1804, BOA., C.AS., Dosya no:523, Gömlek no:21843). Karaağaç çevresine III. Ahmed oldukça fazla ilgi göstermiştir (Evyapan 1972: 50). Ancak, 19. yüzyıl başında Karaağaç Sarayı ve bahçesinin harap halde olması, bu bölgenin saraylıların ikâmet alanı olma yönüyle itibarını kaybederek askerî kullanımlara terk edildiğini göstermektedir (Eldem 1976: 369).

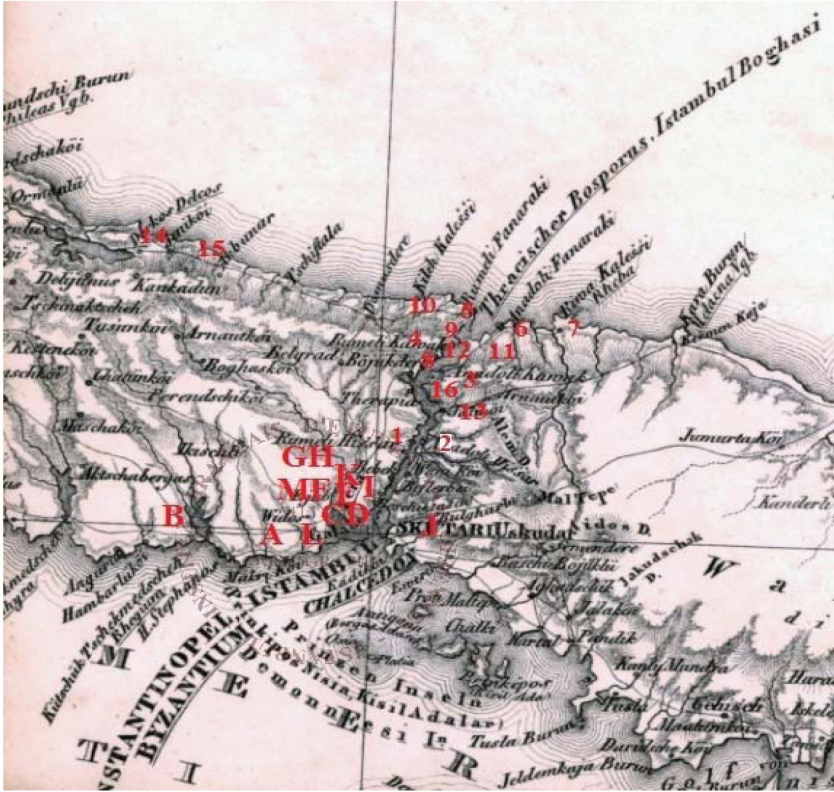
Kaynaklarda adları sıkça geçen ve III. Selim dönemi ile özdeşleşmiş askerî yapılardan Selimiye Kışlası, Levent Çiftliği gibi kışlaların dışında, mimarileri hakkında pek fazla bilgi sahibi olunmayan başka kışlalar da vardır. Bu yapılar Karadeniz Boğazı'ndaki kalelere bağlı ve onların ek yapıları olarak inşa edilmişlerdir. Arşivdeki 29 Z 1210/5.7.1796 tarihli bir belgede, Karadeniz Boğazı'ndaki inşaları biten kale ve kışlalardan söz ediliyor olması (BOA., HAT., Dosya no:197, Gömlek no: 9936), 2 L 1220/24.12.1805 tarihli diğer bir belge de ise Karadeniz Boğazı Anadolu sahilinde Poyraz Limanı Kalesi'nin kışlalarının konu edilmesi (BOA., C.AS., Dosya: 179, Gömlek no:7798) kale çevresinin savunmaya hizmet edecek biçimde askerî yapılarla biçimlendirildiğini göstermektedir. Kalelerin mevkilerinin uygunsuz olduğuna karar verildiğinde ya da savunmada yetersiz kalacağı düşünüldüğünde 'tabyalar' inşa edilerek desteklenmiştir. Sözelimi, Rumeli

Feneri Kalesi'nin mevki uygunsuz bulunduğu için bir tabya yapılması gündeme gelmiştir (BOA., HAT., Dosya no:112, Gömlek no:4451). Karadeniz Boğazı'nda kale, tabya ve kışlaların yanı sıra karakollar da inşa edilmiştir. Karakolların kubbeli yapılar olduğu ve kubbelerinin kurşunla kaplandığı tespit edilmektedir (BOA., C.AS., Dosya no:1154, Gömlek no: 51323).

III. Selim döneminde, Çanakkale Boğazı için alınan kararlar doğrultusunda, Karadeniz Boğazı'nda da bazı stratejik noktaların güçlendirilmesi ön plana çıkmıştır. Kale tamir ile yapımlarında mühendis Joseph Gabriel Monnier ve François Kauffer'in birlikte yaptıkları çalışmaların, 1798 yılında Fransa'ya savaş ilanından önce olduğu tahmin edilmektedir. J.B. Lechevalier'in 1801-1802 yılları arasında yayınladığı kitabında, Monnier'in o dönemde Cenevre'de askerî mühendis olarak çalıştığı ve Tâhkimat Müdür Yardımcısı olarak görev yaptığı belirtilmektedir¹³ (Lechevalier 1800: 11, 62). Kauffer ise imparatorlukta faaliyet göstermeye devam etmiş, 1801 yılında vefat etmiştir. III. Selim döneminde faaliyet gösteren mühendisler ve özellikle Kauffer'in imparatorlukta çalışmasına ilişkin daha kapsamlı bir araştırma başka bir makalenin konusudur. Kauffer'in, Boğaz ve Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli sahilleri, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan kaleler ile Balkanlar'daki bazı stratejik noktaları güçlendirmek için projelerini hazırladığı ifade edilen kale ve tabyalara ait çalışmaları, mesleği olan harita mühendisliğinin dışında değerlendirilmesi gereken ayrıntılı bir çalışmaya ihtiyaç gösterir. Bu konuya daha önce değinildiği için burada tekrar ele alınmayacaktır¹⁴.

III. Selim döneminde, camiler de kalelere ait yapılar olarak dikkat çekmektedir. Sözelimi, Büyük Liman ve Bağdadçık Kalelerinin camileri bulunmaktadır (BOA., HAT., Dosya no:206, Gömlek no:10846). Kışlaların içinde bulunan camiler ise, önceliği askerî binalara verilmiş bir kent alanında yer alan dini yapılar olarak dikkat çeker. III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'ın yaptırdığı hayır eserlerinden iki tanesinin kışlaların odağında yer alması önemlidir. 18. yüzyılda yaşamış valide sultanların inşa ettirdiği çoğu sivil mimarlık örnekleri, askerî mimarlık örnekleri ile ilişkilendirilemez. Mihrişah Valide Sultan'ın yaptırdığı binalar ise bu açıdan bakıldığında, onu çağının valide sultanlarından ayırır¹⁵. Sivil mimarlık örneği çok sayıda yapı inşa ettirmesine rağmen, III. Selim'in yarattığı ve Osmanlı'nın bulunduğu dönemin ruhundan olsa gerek, iki camisi askerî amaçla oluşturulan yapılara

bağlı inşa ettirilmiştir. Bunlardan biri, Humbarahane Kışlası içindeki Humbarahane [Halıcıoğlu] Camii, diğeri Levent Çiftliği'ndeki kışlanın bahçesindeki cami, çeşme ve sübyan mektebinden oluşan yapı grubudur¹⁶.

Harita 1. 1844 Moltke Haritası üzerinde belirlenen kışla, talim alanları, barut üreten fabrikalar ve Boğaz Kalelerinin yerleri belirlenmiştir (<http://www.ifea-istanbul.>).

KOD 1	ASKERÎ YAPILAR VE TALİM ALANLARI	KOD 2	KALE VE TABYALAR
A	Eski Barut Fabrikası/Bakırköy	1	Rumeli Hisarı
B	Azatlı Baruthanesi/Küçükçekmece	2	Anadolu Hisarı
C	Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun /Kasımpaşa	3	Anadolu Kavağı
D	Tersane/Tersane Mühendishanesi/Kasımpaşa	4	Rumeli Kavağı
E	Humbarahane ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun /Hasköy	5	Rumeli Feneri
F	Topçu Kışlası ve Talim Yeri/Tophane	6	Anadolu Feneri
G	Talim Yeri/Haliç Karaağaç	7	Riva (İrve/Revancık) Kalesi
H	Talim Yeri/Sadabat	8	Telli Tabya
I	Levent Çiftliği/Beşiktaş	9	Büyük Liman Kalesi
J	Selimiye Kışlası/Üsküdar	10	Kilyos Kalesi
K	Taksim Topçu Kışlası ve Talim Yeri/Taksim	11	Poyraz Limanı Kalesi
L	Yeniçeri Odaları/Aksaray	12	İmroz Kalesi (Karadeniz'e doğru Rumeli Kavağı'ndan sonra)
M	Mühendishâne-i Sultanî /Bahariye-Eyüp	13	Yuşa Tabyası
		14	Karaburun (Bağdadçık) Tabyası ve Kalesi
		15	Yeniköy Tabyası
		16	Macar Kalesi

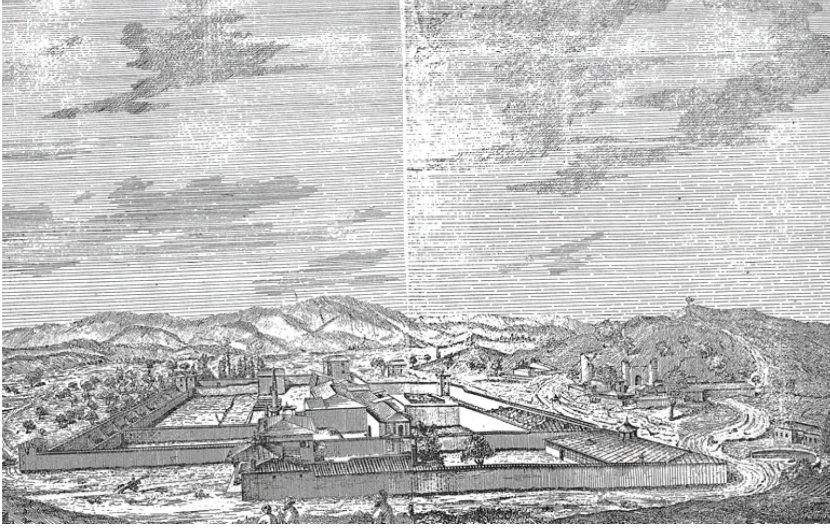
Tablo 1. Harita 1'de III. Selim döneminde faaliyette olan bazı askerî binaların, talim alanlarının, kalelerin ve tabyaların isimleri tabloda yer almaktadır.

1.1 III. Selim'in İstanbul'da Bazı Askerî Binaların Yapımlarına Ait Görüşleri

III. Selim'in askerî alanda gerçekleştirmeyi planladığı yeniliklerin sonucu olan mimarlık faaliyetleri; kışla, askerî levazımâtın üretildiği fabrika ve bazı askerî yapıların inşa ve tamirlerinden oluşmaktadır. Yeni inşa faaliyetleri için gereken paranın kimi zaman III. Selim'in şahsi parasından harcandığı ve bu harcama tercihini de zorunlu olmadıkça sivil yapıların inşasından daha çok askerî binalar için kullandığı dikkat çeker. Sözgelimi, III. Selim'in "Benim vezirim" girişiyle başladığı bir fermanında,

İşbu akçe iç hazineme irad olur ceyb-i hümayunum iken umur-ı harbi tanzim ve levâzımât-ı cihadiyeyi tetmim için halisan lillâh binâ ve inşası tasdim kerde-i şâhânem olan Azadlu Baruthanesi ebniyesi masarîfına tahsis eyledim. Darbhâne'ye teslim eyleyip bi-inayettillâh iktizâ eyledikçe sarf olunsun¹⁷ kararı okunmaktadır. (BOA., HAT., Dosya no:1433, Gömlek no:58777)

Belgede de görüldüğü gibi, bu dönemde barut üretilmesi için harcanan çaba dikkat çekicidir. Barut üretimi için su ve hayvan gücünden yararlanılarak makinalar ve çarklar çalıştırılmaktaydı. Ancak, kaliteli barut üretiminde bir istikrar sağlanamaması üzerine su gücünden faydalanmak üzere yeni bir baruthane mekânı arayışı sürmüştür. Bu amaçla, Küçükçekmece Gölü'nün kuzeyindeki Azatlı denilen mekânda Arakel Dadyan ustanın nezaretinde çalışmalar yapılmıştır (Zorlu 2010: 216-217). Dolayısıyla, fermana 'Azadlu Baruthanesi' olarak geçen mekân yüksek miktarda barut üretimini sağlamak amacıyla askerî alana hizmet eden yeni bir baruthane binasıdır (Resim 1). Sadabat, Kağıthane, Kasımpaşa gibi askeri alanların yoğunlaştığı ve sivil yapıların da olduğu semtlerden uzak bir nokta olan Küçükçekmece'ye inşa edilmesi, tehlike yaratmamak için seçilmiş bir semt olmasından kaynaklanmaktadır.

Resim 1. Azadlı Baruthanesi (Mahmoud Rayf Efendi, 1798)

Savunmaya ait askerî araç gereçlerin yapıldığı yerleri, hem üretilen malzemeler hem de mekân kullanımını açısından değerlendiren III. Selim'in, en sık gittiği yerlerden biri top dökülen alanlardır. Bu kontrol halini şu sözlerinden çıkarsamak mümkündür:

Dün Hasköy kârhanesine [top dökülen yer] vardım. İki miskin çuhadardan gayrı kimesne yok. Mahud Frenk dahi lisan bilmez ve ne yapacağını bilmez üzerinde bir kimesne yok ve meydanda paralanmış toplar yatıyor bu nasıl dikkat ve sadakat ve nezaretdir böyle devlet maslahatı mı olur bir gidişde dahi karhânenin içini Tophane karhânesi gibi göreyim yoksa kimse cevaba kadir olamaz fakir Frenk tercümânı yok ve üzerinde bir kimesne yok rençberlik ediyor bu hareketle sairleri nasıl celb olunur ve Humbarahâneyi Mehmed Efendi ne zaman tamam edecek ve hem kışla ittisalinde olan meyhaneleri yerli ile kaldırıp başkası yapılsın zira orada kışlaya karîb meygede olamaz siz iktiza edenlere tenbih edip şu hususların üzerinde olasın. (BOA., HAT., Dosya no:239, Gömlek no:13399)

Belgeden de anlaşılacağı üzere, Hasköy'e top döküm işini kontrol etmek için gelen III. Selim, Humbarahane Kışlası'nın inşaatını da takip etmektedir.

III. Selim, kışla yakınındaki meyhanelerin kaldırılmasına karar verir. Askerî alana hizmet eden tüm denetlemeler, gerçekte kent dokusunun da biçimlenmesine neden olmaktadır.

Tersaneler de III. Selim'in özel denetim alanlarından biridir. Bu sebeple, denizden savunmaya verdiği önemin yansımaları, Tersane'nin genişletilmesi kararından anlaşılmaktadır. Aynalıkavak Sarayı'nın yıkılmasına karar verilerek, Tersane'ye ait binalar inşa edilmesi hedeflenmiştir. Bugün, İstanbul'da III. Selim döneminden kalma Aynalıkavak Sarayı olarak bilinen bir yapı ayaktadır. Buradaki yapının Aynalıkavak Sarayı adını alması III. Ahmed zamanına rastlamaktadır. Daha önceleri Tersane Sarayı olarak anılmaktadır. III. Selim ise bu eski sarayda sadece bir bahar geçirmiştir. Anı değeri açısından yapının III. Selim'de pek de iyi hatıralar bırakmaması, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sonucunda Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasından kaynaklanmaktadır (Koçu 1960: 1615). Bu olaydan sonra saray kendi kaderine terk edilerek, Tersane'nin büyütülmesi çalışmaları sırasında yeniden ele alınmıştır. Sedad Hakkı Eldem, bugün Aynalıkavak Köşkü olarak bilinen binanın aslında, III. Ahmed tarafından Tersane Sarayı'nın Okmeydanı'na bakan Has bahçesinde, Daire-i Hümayûn Kasrı olarak inşa edildiğini ifade eder. Ayrıca, Eldem'e göre bu yapı III. Selim dönemine ait değildir (Eldem 1974: 311, 313). Ancak, III. Selim dönemine ait olduğu görülen bir belgede, sultanın "Resim güzeldir. Aynalıkavak Sarayı'nın enkazı ve ağaçlar korunup yıkımına başlansın" kararı binanın yıkıldığını ve enkazı içinde kullanılabilir olanlarının ayrıştırılarak, yeni binanın yapımı için korunduğunu gösterir. Sultanın,

Resim güzeldir ibtidâ Aynalıkavak Sarayı'nın enkazı ve eşcârı muhâfaza olunup hedmine mübaşeret olunsun ve muktezî olan enkâz hıfz olunup lüzumsuzları furuht olunsun ve telef ve sırkadan muhâfazaya dikkat olunarak muhallili açılınsın ve bir taraftan düvel-i saire tersanelerine vukufu olan resamlara musattah ve mücessem resimler yaptırılınsın (...) emri, bu düşünceyi destekler.

Yıkım gerçekleşip, yeni alanlar açılınca, tersane binalarının görünüşünü resme bakarak kararlaştırmayı da uygun bulmuştur (BOA., HAT., Dosya no:113, Gömlek no:4538). Tersane nizamına/düzenine ait bazı görüşmeler için kethüda bey, reis efendi ve bahriye nazırı ile bir araya geldiğinde, Aynalıkavak Sarayı'nın yıkılmasından sonra resimlerinin

çizilmesi, tasvirlerinin çıkarılması uygun bulunmuştur. Tersane binasının boyutları çok büyük olacağından, sonradan “şurası şöyle olmalıydı” denmemesi için, her bir alan ve mekânın denetlenmesi sözlü olarak reis efendiye tembih edilmiştir. Resmin hazırlattırılması görevi nazıra verilmiş olduğundan, nazır resmi çizdirerek tamamlatmıştır (BOA., HAT., Dosya no:113, Gömlek no:4538). Tersane'nin Hasköy'e doğru genişletilmesi için yıktırılan Aynalıkavak Sarayı, eskisinden daha küçük boyutlarda dönemin moda mimarlık üslubu olan Rokoko tarzında yeniden inşa edilmiş¹⁸ ve adı Hasbahçe köşkü olarak anılmıştır (Koçu 1960: 1615) (Resim 2). Küçük Hüseyin Paşa'nın girişimleriyle Tersane'yi çevreleyen eski duvarlar ve kasrın yıkılması ile Tersane'nin genişletilmesi, Tersane işçileri ile Kasımpaşa'daki denizciler arasındaki iletişimin artmasını da sağlamıştır (Zorlu 2010: 229-230). III. Selim'in askerî amaçlarla çağa uygun Tersane binası inşa etme isteği doğrultusunda sivil mimariye ait bir yapıyı ortadan kaldırarak alanı genişletmesi, askerî amaçlara hizmet eden yapıların inşasına öncelik verdiğini bir kez daha göstermektedir. Bununla birlikte, kıyıda Tersane çalışanları ile Kasımpaşa'daki denizciler arasında mekânsal bağ kurulmasını sağlayarak, askerî alana ait kararlarla kentteki biçimlenmeyi oluşturmuştur.

*Resim 2. Aynalıkavak
(Voyage Pittoresque de Constantinople, 1969)*

Kıyıda askerî yapıların görünümelerini de kontrol eden III. Selim, herhangi bir bina adı vermeden, inşa edilmiş ahırlardan söz ederek, “ahırların denizden görünmesi yakışmıyor, iki kışla ilavesiyle uzatılsın” emrini vermiştir (BOA., HAT., Dosya no:238, Gömlek no:13292). Askerî amaca hizmet eden tüm yapıların kıyıya paralel uzayıp giden cepheleri, Kauffer’in yaptığı İstanbul haritalarında da görülmektedir. Dolayısıyla, III. Selim’in kıyıda yer alan ahırların kötü görünüşlerine alınacak önlem için kışlalar ilavesini önermesi; kıyıya paralel uzanan yapıların sayısının çoğaltılmasını gerektiren bir çözümü de beraberinde getirir. Sultanın bu önerisi, görsel algısında gizlenmesi gerekene dair geliştirdiği önerileri anlamamız açısından önemlidir. Üsküdar sahillerinde Kauffer’e inşa ettirdiği buğday ambarlarının (Harita 2) kıyı boyunca uzayıp giden cephesinin de denizden kıyıya bakan bir gözde, aynı etkiyi vereceği açıktır. III. Selim’in barış zamanı buğday fiyatlarını dengede tutma, savaş tehlikesinde ise orduya destek hizmeti vermeye yönelik yaptırdığı buğday ambarları (Eren 1964: 69-70) da bu uzun ve sürekliliği olan yapı grupları içinde bir yer edinmektedir¹⁹.

Harita 2. F. Kauffer'in İstanbul Planı. Bazı detaylar ve açıklamalar ile Barbié Du Bocage tarafından zenginleştirilmiştir. Yıl: 1817, (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148>). F. Kauffer tarafından yapılan İstanbul haritasında buğday ambarlarını gösteren "Magasins de Ble construits par M. Kauffer" ifadesi okunmaktadır. Kuzguncuk sahili ve Tambur burnu boyunca kıyıya paralel uzayıp giden dikdörtgen ve tarak tipi planlar dikkat çekicidir.

Saltanatı kaldığı süre boyunca, Fransız, İngiliz ve Rus tehdidi altında bulunan imparatorluğun savunulmasında kale yapımlarına ve tamirlerine özen göstererek, inşaat²⁰ işlerinin zamanında bitirilmesi için emirler verdiği Hatt-ı Hümayûnlarından anlaşılmaktadır. Sözelimi, Tophane'nin tüm binasına ait sorunların bir an evvel bitirilmesini isteyen bir emri dikkat çeker (BOA., HAT., Dosya no:1433, Gömlek no:58793). 'Tabya' inşalarına vakit geçirmeden başlanması konusundaki ısrarı her an savaş halini alma tehlikesine karşı temkinli davranması sebebiyle olmalıdır. Telli Tabya'nın dar yapılması hakkındaki kararı ve inşaatların yapım teknikleri için sık sık müdahalede bulunarak, kâğır bina inşa edilmesi hakkındaki görüşleri dikkat çekmektedir. Nerede olduğu belgede yazmayan bir karakol binasından

bahsederek, bağ köşkü gibi olmamasını, frengi ve metin [sağlam] olmasını istemiş, Kavak'taki bir başka yapının da aynı tarzda inşa edilmesini buyurmuştur. Bununla birlikte, aynı belgede inşaat işlerini istediği gibi yapan Feyzi Efendi'yi 'aferin' diyerek onurlandırmıştır (BOA., HAT., Dosya no:1434, Gömlek no: 58908).

2. III. SELİM'İN İSTANBUL'DA ASKERÎ HAREKÂT VE SAVUNMA ALANI OLARAK KULLANDIĞI MEKÂNLAR

Top atışı yapmak, ehil eller tarafından gerçekleştirilmediğinde ve top hünerli olmayan eller tarafından kullanıldığında çok az yıldırıcı olabilmekteydi (Parker 2006: 14). Bu açıdan bakıldığında, savaş teknolojisi ve askerî gereç üretimi sultan tarafından kimi zaman eleştiri konusu haline getirilmiştir. Konuyla ilgili belgenin bir bölümünde III. Selim tarafından yapılan eleştiri şöyledir:

(...) Dökücübaşının münasib görmesiyle olamaz anların ömründe top atıkları ve top ne şekil atılır gördükleri yokdur Reşid Efendi dahi mesmû'atını yazar bu husus tecrübeye muhtacdır lakin bizimkiler kızgın gülle atıldığı gördükleri yok (...) (BOA., HAT., Dosya no:1433, Gömlek no:58868)

"Kızgın gülle atma" denemelerinin sıkça tekrar edilmesini isteyen sultanın bu denemeler için uygun bulunduğu semtlerden biri Kağıthane'dir. Bugün pek çok araştırmacı tarafından sultanların saray ve köşklarinin inşa edildiği bir semt olarak gösterilen Kağıthane'deki atış alanının varlığı, gerçekte, o dönemde kent mekânının çok yönlü kullanım imkanları olduğu fikrini yaratmaktadır. Orduya ait araç gereçleri deneyimleme alanlarının sivil yapıları da içinde bulundurması ve sultanın söz konusu mekânlarda talim yapılmasını uygun gören kararları dikkat çekicidir. Bu bir arada olma halinin tarihi, daha gerilere gidildiğinde III. Ahmed döneminde de (1703-1730) karşımıza çıkar²¹. Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığında Kağıthane Deresi'nin etrafında yapılan yenileştirmeler, bu noktada bulunan Baruthane ve Humbarahane'ye sivil yapıların ne denli yaklaştırıldığını gösterir. Ancak, bu bölge ve başka mesire yerleri için alınan en etkili kararlar, mekânın dönüşümü ve mekân algısının farklılaşması, III. Selim döneminde gerçekleştirmiş olmalıdır. Özellikle, 16. yüzyılda mesire alanı olarak kayda geçen Sadabat, Kağıthane ve Çekmece göllerinin çevresi (Refik 1998: 24-25), III. Selim döneminde

askerî yapılar ve talim alanları ile anılmaya başlamıştır. Bir semt, sultanın ikâmet gâh alanı ya da mesire yeri olarak seçilir ve kullanılır. Ancak, bunun yanı sıra, biraz ötesinde askerî denemelerin yapıldığı bir harekât alanının oluşturulmasının, III. Selim döneminde şaşırtıcı tarafı bulunmamaktadır. III. Selim bu düşüncüyü destekleyecek bir karar vererek, Reşid Efendi'nin denetiminde Kağıthane'de "atış alanına eski ağaçlardan yanacak bir şey yaptırılarak topların denenmesi gerektiğini" bildirmiştir. "Eğer kızgın gülle nişan yerini yakar ve çokça harap ederse", döküm işine başlayabileceklerini ifade etmiştir (BOA., HAT., Dosya no:1433, Gömlek no:58868). Belgedeki ifadeler şöyledir:

Benim vezirim

Dökücübaşının münasib görmesiyle olamaz anların ömründe top atıkları ve top ne şekil atılır gördükleri yokdur Reşid Efendi dahi mesmû'atını yazar bu husus tecrübeye muhtacdır lakin bizimkiler kızgın gülle atıldığı gördükleri yok Reşid Efendi Kağıthane'de nişan mahalline eski ağaçlardan yanacak bir şey yaptırısın ve kızgın gülle attırıp tecrübe edelim ben dahi göreyim eğer yakar ve ziyade harap eder ise ana göre şürû'ederiz.

Kimi zaman, III. Selim'in kaldığı yalıların konumlandığı alanlar askerî araç gereci deneme ve saklama mekânı olarak kullanılmıştır. Buna bağlı olarak, inşa edilen 15 'tombaz arabası'nın²² Bahariye Yalısı'nda saklanması gündeme gelmiştir (BOA., HAT., Dosya no:1413, Gömlek no: 57576).

Bir başka deneme, İmrahor Köşkü önünde gerçekleşmiştir. Sefer sırasında gerektiğinde küçük nehirlerle kurulmak ve araba üzerinde götürülmek üzere inşası buyurulan 50 köprü 'tombazının'²³ denenmesi için örnek olarak inşa edilen 4 tanesi tamamlanarak, Mirahor [İmrahor] Köşkü önüne kurulmuştur. Ancak, bu alan 4 tombazın konmasına elvermediği için iki tarafına çardak yapılmış, kiriş ve döşeme yapılmasıyla düzenlenip, üzerinden küçük sürat topları geçirilmiştir. Döşeme tahtalarının biraz ince yapılmış olduğuna karar verilerek, yeni yapılacakların döşeme tahtalarının daha kalın yapılması tembih edilmiştir (BOA., HAT., Dosya no:1393, Gömlek no:55686). III. Selim, Kaymakam Paşa'ya yazdığı Hatt-ı Hümayûn'da, tombazların Mirahor Köşkü'ne kurdurulmasını emretmiş ve işten anlayan kişilerin kontrol etmesini istemişti (BOA., HAT., Dosya no:1394, Gömlek no:55766).

Tuna'da küçük [dar] akarsuları geçmek için bazı ordu komutanlarının ordularıyla beraber götürülmek üzere kolay nakledilebilir küçük tombazlar ile köprü kurdukları ve bunun da faydalı olduğu düşünülmüştür. Bu amaçla resim kâğıdına yapılan tasarımlardan biri sultana sunulmuş, Tersane'de birkaç örneğin inşa edilmesine dair irade çıkmıştır. Örneklerin yapımına başlanmış, dört tanesi takımıyla bitirilmiştir. Mirahor Köşkü mevkiinde Kağıthane Nehri'nin darlaşması sebebiyle tombazların denenmesi uygun görülmüştür. Söz konusu örnek tombazlar Mirahor Köşkü'ne nakledilip, askerî seferler hakkında bilgi sahibi olan Seyyid Numan Bey ve birkaç kişi tarafından denenecek, sultan bu uygulamayı görmek için ziyarete gittiğinde örnek olarak biri kurulacaktır.

Sonuç

III. Selim döneminde askerî gereklilikler dolayısıyla kentteki kullanım alanlarına dair sunulan kesit, alışlageldik, 18. yüzyıl sonu Batılı mimarî üslupların değerlendirilmesinden ya da saraylar, köşkler, mesire alanları ile ilişkili zevk ve eğlence kültürünün kente hâkim olduğu bir kent tarihi yazımından daha farklı noktalara ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu durum, sultanın tarihî yarımada dışında kalan kent alanına bakışını tanımlamakla birlikte, kent alanını sivil ya da askerî alanlar olarak ayırıştırmadan bir bütün olarak algıladığını, gözden düşmüş veya kullanılan sahilsarayların ve köşkerin yakınlığında askerî binaların konumlanmasına odaklı bir mekânsal düzenlemeyi öncelikli tuttuğunu göstermektedir.

Makale boyunca tartışılan III. Selim'in bazı kararları, kent mekânının kullanımına dair dönüşümün üç biçimde ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Önem sırasına göre incelersek, bunlardan ilki, yeni bir ordu kurulması nedeniyle devlet-ordu arasındaki ilişkileri düzenleyen kararların kentteki somut izleri olarak tanımlanabilir. Yönetici kademe ile yeni ordunun bağıını, klasik ordu düzenine göre farklılaştıran kararlar, sadece kışla binalarının yapımı ile sınırlı değildir. Bu kışlaların inşa edileceği yerlerin seçimi, inşa sırasındaki kontrol ve ekonomik çözüm arayışları kent mekânının askerî kararlar doğrultusunda da değerlendirildiğini gösterir. İkincisi, savunma sistemlerini destekleyen pek çok askerî hizmet alanına ait yapıların inşa edilmesidir. Bu yapılar, baruthane, tersane, tophane gibi askerî savunma için gerekli araçların ve malzemenin üretildiği yerlerdir. Çoğu zaman, gerek araç gereçlerin değerlendirilmesi gerekse malzemelerin denenmesi, sivil mimarî

örneklerin yer aldığı bölgelerde gerçekleşmiştir. Üçüncü grup kararlar ise, dönüşüm yaratacak potansiyele sahip değildir. III. Selim öncesinde yönetimde kalan sultanların kararlarının devamı niteliğindedir. Böylelikle, süreklilik gösteren ve geriden gelen kararların devamlılığını sağlamıştır. Bu kararlar, Fransız mühendislere yaptırılan veya tamir ettirilen kale, tabya gibi doğrudan savunma amaçlı yapılara ilişkindir. Boğaz kıyılarında sivil yapıların yanı başında yer alan kışlalar, Boğaz'ın her iki kıyısında, Rumeli ve Anadolu Hisarlarından sonra konumlanan ve savunmaya hizmet eden diğer yapıların desteği ile faaliyet gösteren tabya ve kaleler; özellikle Karadeniz'den gelecek, olası Rus saldırısına karşı kenti koruyan bir çeper oluşturmuştur.

Açıklamalar

- 1 Tabya, toprak yığınları ardına gizlenmiş kale benzeri bağımsız savunma yapısıdır (Sözen ve Tanyeli 1996: 228).
- 2 Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi 1971: 2729, 2740.
- 3 “Nizâm-ı Cedîd” terim olarak ilk defa Fazıl Mustafa Paşa tarafından imparatorluğa verilen iç düzen için kullanılmıştır. III. Selim ile birlikte anılan “Nizâm-ı Cedîd”, Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli askeri ifade etmesi dışında daha kapsamlı olarak, III. Selim'in Yeniçerileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın ilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak kılmak için giriştiği yenilik hareketlerinin bütünü olarak tarif edilir (Karal 1970: 61). Bu yenilik hareketinde, Ebubekir Râtib Efendi'nin hazırladığı lâyiha, Avrupa'daki kurumların yapısını ve bunun da ötesinde söz konusu kurumların arkasında yatan yeni siyasî felsefeyi tasvir etmesi bakımından İstanbul'da hayata geçirilmeye çalışılan reform projelerinde ilham kaynağı olmuştur (Yeşil 2011: 209). Ebubekir Râtib Efendi'nin Viyana'daki gözlemleri ve faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca bkz. (D'ohsson 1824: 512-513).
- 4 Şehzadeliğinde topçuluğa ilişkin bir risale yazmıştır (Kuban 2007: 537). Askerî alana gösterdiği bu özel ilgi tebdil gezdiğinde kıyafet seçimine bile yansımaktaydı. Sultan, en çok Humbaracı kıyafeti ile halkın arasına karışırdı (Sakaoğlu 1999: 397).
- 5 Kara Mühendishanesi'nin [Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun] yeni binası yapılırken, eğitim Hasköy'deki Humbaracı Ocağı Kışlası'nda

- belirli ölçülerde de olsa başlamıştır. III. Selim döneminde Eyüp'te kurulan Mühendishâne-i Sultanî ve Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn (Shaw 2008: 195-197), askerî alana hizmet eden diğer teknik okullar olarak kent içinde askerî mimarinin temsilcileri olarak görülebilir.
- 6 Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi 1971: 2759.
 - 7 Çözüm olarak, Terkos nahiyesine bağlı beş köyün ahalisinin bazı şartlarla tekâlîften (vergiler) affedilerek baruthaneye bağlanmaları önerilmiştir. Askeriyeye hizmet eden bir yapının konumundaki hatalı seçim, kent sakinlerinin yapmaya alışageldikleri işlerinden alıkonularak, askerî bir yapının işlerliğini arttırmak için görevlendirilmelerini gerektirmiştir.
 - 8 Humbaracı, Yeniçeri teşkilâtı zamanında topçu yerine kullanılan bir tabirdir. Bu teşkilâtın mensupları havan toplarıyla humbara attıkları için bu adı almışlardı (Pakalın 1971: 854).
 - 9 Lağımçı, kaleleri düşürmek ve düşman ordugâhına zarar vermek amacıyla lağım yapanlar ve bu amaçla düşman tarafından yapılan şeyleri köreltmek vazifesiyle yükümlü bulunanlar için kullanılan bir tâbirdir (Pakalın 1993: 347).
 - 10 Îrâd-ı Cedîd Hazinesi: III. Selim tarafından kurulan Nizâm-ı Cedîd ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrılan para fonu (Devellioğlu 2010: 511).
 - 11 Belgede konuyla ilgili sorduğu sorular şu şekilde sıralanmıştır: “Dikkat edilip bir gün evvel bitirilmesine gayret edilsin, ocaklar askerinin kisveleri [elbiseleri] için düşüncelerimi yazdığım ve gönderdiğim kağıtlara bir cevap gelmedi, nerede kaldı? Îrâd-ı Cedîd-i Hümayûn ve Tersane hazinelerinin irâd ve masraflarını içeren defter takdim edildiğine dair arz olan takririn üstüne Tersane defterdarı binaları nasıl eyledi? Duvarları yaptırıyor mu?”
 - 12 Bu konuyla ilgili olarak çok sayıda belge vardır. En önemlileri: 1797 yılında Hasköy'de Pir Ahmed Paşa Vakfı müsakkafâtından [ev, han, dükkan] Humbaracılar Kışlası'na bir arsa ilave olmuştur. Bkz. (29 Ra 1212, BOA., C.EV., Dosya no:489, Gömlek no:24718). 1800 yılında, Eski Ali Paşa Vakfı'ndan Hasköy'de tuğla karhanesinin [imalathanesi] arsası Humbaracı ve Lağımçı Kışlaları'na ilave edilmiştir. Bkz. (23

- M1215, BOA., C. EV., Dosya no:539, Gömlek no:27213).
- 13 Kitapta ayrıca, Monnier'in Osmanlı İmparatorluğu'nda mühendis olarak çalışmış olan Lafitte'nin arkadaşı olduğu da ifade edilmiştir. Ayrıca, Monnier ve diğer Avrupalıların 1774-1807 yılları arasında Osmanlı hizmetinde istihdamı için bkz. (Yalçinkaya 2010: 421-448 ve Yalçinkaya 2014: 33-57).
- 14 Bu konuyu ve Karadeniz'in kuzeyindeki bazı kaleleri detaylı ele alan bir makale için bkz. (Şenyurt 2013: 487-521).
- 15 Sözelimi, III. Mustafa'nın annesi Mihrişah Emine Sultan sağlığında iki çeşme yaptırmıştır. IV. Mustafa'nın annesi Ayşe Sineperver Valide Sultan bir çeşme ve bir mektep, II. Mahmud'un annesi Nakşidil Valide Sultan ise mektep, mescit, çeşme ve imaretleri ile bilinmektedir. Ancak, bu sayılan yapıların tümü sivil mimarlık örnekleri içinde yer almaktadır (Pazan 2007: 111, 118, 121, 123, 124).
- 16 III. Selim, annesinden söz ettiği bir Hatt-ı Hümayûn'da, annesinin vesvese ederek "ah", "of" gibi sözler söylediğini ifade etmektedir. Mihrişah Valide Sultan, Hasköy'deki camisine bir minare daha yapılmasını istemektedir. Diğer validelerinki iki minareli olması nedeniyle, III. Selim'den kethüdaya [kâhya] durumu yazmasını isteyerek, ikinci minarenin yapılması emrinin onun tarafından verilmesini dilemiştir. Dolayısıyla, Humbarahane Camii'nin ikinci minaresi sonradan valide sultanın isteği doğrultusunda eklenmiştir (BOA., HAT., Dosya no:1487, Gömlek no:63).
- 17 "Bu para iç hazineme gelir olması beklenirken harp tanzimi ve savaş levazımını tamamlamak için bina edilmesi tasarlanan Azadlu Baruthanesi masrafına ayrılmıştır. Darphane'ye teslim edilerek gerektiğince sarfedilsin" ifadesi önemlidir. Savaş giderleri için ayrılan payın yoğun olduğu ve askeri mimariye sultanın şahsi gelirinden önemli bir pay ayrıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, askeri mimariye yapılan harcamalar nedeniyle, sivil mimari örneklerin tamiri ve inşası için ayrılan payın azalacağı düşünülmektedir.
- 18 Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi 1971: 2764-2765.
- 19 III. Selim, İshakçı ve Üsküdar'da buğday ambarları inşa ettirmişti.
- 20 Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi 1971: 2734-2777, 2780-

2791, 2795- 2807.

- 21 Damat İbrahim Paşa, Kağıthane Deresi'nin yatağını değiştirerek Humbarahane'den 700 metre kadar öteye kazdırmış, bunun iki tarafına mermer rıhtımlar yaptırmıştır. Kağıthane Deresi'nin iki tarafına, Baruthane'ye kadar tüm kıyıda köşkler yaptırılmıştı (Sevengil 1998: 87). Haliç kıyılarındaki en eski binalarından biri Baruthane'ydı. Baruthane'nin etrafındaki imalathaneler, kışlalar ve askeri karakol Karaağaç Sarayı'nın bahçelerine kadar uzanmaktaydı (Eldem 1977: 129).
- 22 Tombaz arabası: Sefer sırasında, gerektiğinde küçük nehirlerle geçici köprüler yapmak için kullanılan malzemelerin taşınmasında kullanılan arabalardır. Belgedeki bu tanım için bkz. (BOA., HAT., Dosya no:1393, Gömlek no:55686).
- 23 Tombaz, geçici köprüler yapmak için kullanılan özel saldır. Büyükçe bir kayık ya da şişirme bir tekne biçiminde olabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Tanyeli vd. 1990: 5-17).

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.):

HAT., Hatt-ı Hümayun:

Dosya no: 110, Gömlek no: 4399.

Dosya no: 113, Gömlek no: 4538.

Dosya no: 112, Gömlek no: 4451.

Dosya no: 197, Gömlek no: 9936.

Dosya no: 206, Gömlek no: 10846.

Dosya no: 207, Gömlek no: 10974.

Dosya no: 238, Gömlek no: 13292.

Dosya no: 239, Gömlek no: 13399.

Dosya no: 253, Gömlek no: 14409.

Dosya no: 1393, Gömlek no: 55686.

Dosya no: 1394, Gömlek no: 55766.

Dosya no: 1413, Gömlek no: 57576.

Dosya no: 1433, Gömlek no: 58777.

Dosya no: 1433, Gömlek no: 58793.

Dosya no: 1433, Gömlek no: 58868.

Dosya no: 1434, Gömlek no: 58908.

Dosya no: 1487, Gömlek no: 63.

C.AS., Cevdet Askeri:

Dosya no: 76, Gömlek no: 3552.

Dosya no: 96, Gömlek no: 4397.

Dosya no: 109, Gömlek no: 4914.

Dosya no: 179, Gömlek no: 7798.

Dosya no: 226, Gömlek no: 9609.

Dosya no: 391, Gömlek no: 16156.

Dosya no: 523, Gömlek no: 21843.

Dosya no: 1154, Gömlek no: 51323.

C.EV., Cevdet Evkaf:

Dosya no. 489, Gömlek no: 24718.

Dosya no. 539, Gömlek no: 27213.

Kitap ve Makaleler:

Afyoncu, Erhan (2010). "III. Selim Dönemi İç ve Dış Olayları". III. Selim İki Asrın Dönemecinde İstanbul. Ed. Coşkun Yılmaz. 73-101.

Aktepe, M. Münir (1958). "18. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'alesine Dâir Bâzı Vesikalar". Tarih Dergisi 13: 1-30.

- Akbayar, Nuri (1998). “Tarih İçinde Beşiktaş”. Düünden Bugüne Beşiktaş. İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı Yay. 13-35.
- Artan, Tülay (1993). “Tarihte Boğaziçi”. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. C. 2. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. 281-286.
- Berkes, Niyazi (2010). Türkiye’de Çağdaşlaşma. Haz. Ahmet Kuyaş. İstanbul: YKY.
- Cezar, Mustafa (1971). Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Çataltepe, Sipahi (1997). 19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve “Nizam-ı Cedit” Ordusu. İstanbul: Göçebe Yay.
- Devellioğlu, Ferit (2003). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- _____. (2010). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- D’ohsson, J. Mouradgea (1824). Tableau Général de L’Empire Othoman. C. 7. Paris: Firmin Didot Freres Editeurs.
- Eldem, Sedad Hakkı (1974). Köşkler ve Kasırlar II. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü.
- _____. (1976). Türk Bahçeleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- _____. (1977). Sa’dabad. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Eren, Ahmet Cevat (1964). Selim III’ün Biyografisi. İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Evyapan, Gönül Aslanoğlu (1972). Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri. Ankara: ODTÜ Yay.
- Hamadeh, Shirine (2007). The City’s Pleasures Istanbul in The Eighteenth Century, Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul. Çev. İlknur Güzel (2010). İstanbul: İletişim Yay.
- Karal, Enver Ziya (1970). Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856). C. 5. Ankara: TTK Yay.
- Koçu, Reşad Ekrem (1960). “Aynalıkavak Sarayı yahud Tersane Sarayı”. İstanbul Ansiklopedisi. C. 3. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat. 1610-1615.

- _____. (1961). “Boğaz’ın Eski Kale ve Tabyaları”. İstanbul Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat. 2850-2852.
- Kuban, Doğan (2007). Osmanlı Mimarisi. İstanbul:YEM Yay.
- Lechevalier, J.B. (1800). Voyage de la Propontide et du Pont Euxin. Paris.
- Özkaya, Yücel (1990). “III. Selim’in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları II”. OTAM 1. <http://dergiler.ankara.edu.tr/ankara>. Erişim: 16.12.2012. 333-354.
- _____. (2008). 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı. İstanbul: YKY.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1971). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- _____. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Parker, Geoffrey (2006). Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800. Çev. Banu Zorlu. İstanbul: Küre Yay.
- Pazan, İbrahim (2007). Padişah Anneleri. İstanbul: Babıalı Kültür Yay.
- Rayf, Mahmoud Efendi (1798). Tableau des nouveaux reglemens de l'Empire Otoman. Constantinople: Imprimerie du Genie sous la direction d'Abdurrahman Efendi, İstanbul.
- Refik, Ahmet (1998). Eski İstanbul. Haz. Sami Önal. İstanbul: İletişim Yay.
- Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi (1971). C. 5. İstanbul: Güven Yay.
- Sakaoğlu, Necdet (2008). Bu Mülkün Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler. İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar.
- Shaw, Stanford J. (1971). “Between Old and New The Ottoman Empire Under Sultan Selim III”. III. Selim Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807). Çev. Hür Güldü (2008). İstanbul: Kapı Yay.
- Sevengil, Refik Ahmet (1998). İstanbul Nasıl Eğleniyordu? İstanbul: İletişim Yay.
- Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli (1996). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şenyurt, Oya (2013). “III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis”. Tarih İncelemeleri Dergisi 28/2: 487-521.

- Tanyeli, Gülsüm ve U. Tanyeli (1990). “Osmanlı Yüzer Köprüleri”. ODTÜ MFD 10 (1-2): 5-17.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). Osmanlı Tarihi 18. Yüzyıl. C. 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives des Bosphore D'Après Les dessins de M. Melling, publie par MM. Truettel Würtz. İstanbul'da ve Boğaziçi'nde Resimlerle Bir Gezinti (1969). İstanbul: Tifdruk Matbaacılık ve Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin (2010). “Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)”. Erken Klasik Dönemde XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim. Ed. Seyfi Kenan. İstanbul: İSAM Yay. 421-448.
- _____. (2014). “The Recruitment of European Experts for Service in the Ottoman Empire (1732-1808)”. Ottoman Empire and European Theatre II, The Time of Joseph Haydn: From Sultan Mahmud I to Mahmud II (r.1730-1839). Ed. Michael Hüttler- Hans Ernst Weidinger. Wien: Hollitzer Wissenschaftsverlag. 33-57.
- Yeşil, Fatih (2011). Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Zorlu, Tuncay (2010). “III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi”. Nizâm-ı Kadîm'dem Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi/Selim III and His Era From Ancien Regime to New Order. Ed. Seyfi Kenan. İstanbul: İSAM Yay. 213-255.

Haritalar:

- <http://www.ifea-istanbul.net/index.php?option> (Erişim: 13.08.2013).
- <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148> (Erişim: 12.11.2012).

The Impact of Selim III's Military Decisions on Usage of Urban Space in İstanbul Based on Archival Documents

Oya Şenyurt*

Abstract

The last years of the 18th century defined a period of dynamic military and political period for the Ottoman Empire. Rapid changes occurred in the military as a result of political upheaval during the Selim III period. These changes focused on the defense of the capital of the empire – İstanbul, and on strengthening its position as a defensive center of the empire. The importance of urban space to these military aims suggests that İstanbul was predominantly a military city during the reign of Selim III. The military reforms instituted for the defense of the Ottoman Empire resulted in the construction of barracks, powder magazines, shipyards, arsenals, forts, bastions and redoubts. Some areas that included civilian structures that were used for military equipment trials, were also converted to military operation and defense sites. In this article, the military identity of İstanbul during the last years of 18th century is examined from this perspective in the light of archive documents.

Keywords

Selim III Period, barracks, Bosphorus Forts, military architecture, the use of urban space, construction environment, decisions on military architecture

* Assoc. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Architecture & Design – Kocaeli/Turkey
oyas026@gmail.com

Влияние военных решений Селима III на использование городских земель в Стамбуле, на основе архивных данных.

Оя Шенюрт*

Аннотация

Последние годы 18 века характерны динамичным военным и политическим процессом, в котором участвовали правители Османской империи. Быстрые перемены были актуальны в военной сфере по политическим причинам во время царствования Селима Третьего. Эти изменения обеспечили особую заботу о защите столицы империи- Стамбуле, также как и сделали необходимым для этого города иметь еще и защищенный центр. Этот факт- а именно, использование городского пространства в военных целях, позволяет предположить, что Стамбул изначально был военным городом во время правления Селима Третьего. Военные реформы, предназначенные к защите Османской империи, привели к строительству барачков, магазинов пороха, доков, военных складов, крепостей, бастионов и так далее. С другой стороны, даже местность с гражданскими сооружениями использовалась для пробации военной техники.

Эти гражданские районы были переделаны под военные действия и места обороны. Военная сущность Стамбула в последние годы 18 века исследуется в данной статье в свете архивных документов.

Ключевые слова

Период Селима Третьего, бараки, крепости Босфора, военная архитектура, использование городского пространства, строительства, решения по военной архитектуре

* доц. док., Коджалинский университет, факультет Архитектура и дизайн – Коджаели/Турция
oyas026@gmail.com.

